

فصلنامه علمی-پژوهشی
توسعه اجتماعی
(توسعه انسانی سابق)

فصلنامه توسعه
اجتماعی

صفحه ی اصلی وب سایت مجله:

www.qjssd.scu.ac.ir

شاپا الکترونیکی: ۶۴۴۴-۲۵۸۸

شاپا چاپی: ۳۲۰۵-۲۵۳۸

بررسی وضعیت توسعه اجتماعی در استان‌های کشور

مهدی مبارکی*^{ID}، زهره شهبازی**^{ID}، نجمه سادات مصطفوی***^{ID}

*عضو هیات علمی گروه پژوهشی توسعه اجتماعی جهاد دانشگاهی، ایران

ایمیل: mobaraki@acecr.ac.ir

ارکید: ۰۰۰۰-۰۰۰۳-۰۵۱۵-۷۱۱۴

آدرس پستی: ایران، تهران، خیابان انقلاب، جهاد دانشگاهی، معاونت پژوهش و فناوری، دفتر علوم انسانی و اجتماعی

**عضو هیات علمی گروه پژوهشی توسعه اجتماعی جهاد دانشگاهی، ایران. (نویسنده‌ی مسئول)

ایمیل: shahbazi@acecr.ac.ir

ارکید: ۰۰۰۰-۰۰۰۲-۲۴۸۹-۷۲۸۴

***عضو گروه پژوهشی توسعه اجتماعی جهاد دانشگاهی، ایران.

ایمیل: mostafavi@acecr.ac.ir

ارکید: ۰۰۰۰-۰۰۰۱-۷۰۳۳-۷۷۷۴

واژگان کلیدی

توسعه اجتماعی،
عدالت اجتماعی،
کیفیت زندگی،
امنیت اجتماعی،
سرمایه اجتماعی

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۱۱ بهمن ۱۴۰۱
تاریخ پذیرش: ۲۳ اردیبهشت ۱۴۰۲
انتشار آنلاین: خرداد ۱۴۰۳

اطلاعات تکمیلی:

این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی "بررسی وضعیت شاخص‌های توسعه اجتماعی در استان‌های کشور" منعقد بین سازمان برنامه و بودجه کشور و جهاد دانشگاهی کشور می‌باشد.

تضاد منافع: نویسنده مقاله اعلام می‌کند که در انتشار مقاله ارائه شده تضاد منافی وجود ندارد.

ارجاع به مقاله:

مبارکی، مهدی، شهبازی، زهره، مصطفوی، نجمه سادات (۱۴۰۳). بررسی وضعیت توسعه اجتماعی در استان‌های کشور. فصلنامه توسعه اجتماعی، (۳)، ۱۸، ۷۸-۳۱.

10.22055/QJSD.2023.36524.2390

مقدمه

علی‌رغم چرخش نظری و عملی در گفتمان توسعه، مفهوم توسعه اجتماعی از جایگاه عملی و بایسته‌ای در نظام برنامه‌ریزی و توسعه کشور برخوردار نیست و یا حداکثر به عنوان مقوله‌ای در حاشیه ابعاد توسعه، علی‌الخصوص توسعه اقتصادی، زیرساختی و صنعتی مورد ملاحظه قرار گرفته‌است. همچنین مفهوم توسعه اجتماعی در گفتمان علوم اجتماعی ایرانی به لحاظ مفهومی و نظری، از وضوح و روشنایی چندانی برخوردار نمی‌باشد. فقدان تعریف علمی مشخص از مفهوم توسعه اجتماعی و پیامد آن عدم توافق در انتخاب شاخص‌های معتبر با ویژگی‌های برای شناخت از وضعیت اولیه به جهت تدوین استراتژی اقدام توسعه اجتماعی از مسائل و چالش‌های این زمینه می‌باشد. چرا که شاخص‌های معتبر امکان قضاوت کردن و سنجش عملکرد نظام برنامه‌ریزی و توسعه را میسر می‌سازد. علاوه بر این، نتایج نه چندان چشمگیر چند دهه برنامه‌ریزی در کشور و در زمینه توسعه اجتماعی، ضرورت تجدید نظر در استراتژی‌ها، اهداف، برنامه‌ها و روش‌های دستیابی به آن را دو چندان می‌نماید. در این راستا مقاله حاضر در پاسخ به سوالات زیر فرموله شده است:

- اجزای تشکیل دهنده تعریف قابل اجماع از مفهوم توسعه اجتماعی در ایران کدامند؟
- مولفه‌ها و شاخص‌های ارزیابی توسعه اجتماعی با توجه به شرایط (اقتصادی، سیاسی و اجتماعی) کشور کدامند؟
- وضعیت هر یک از مولفه‌ها و شاخص‌های تدقیق شده، در هر یک استان‌های کشور چگونه است؟

متدولوژی:

روش تحقیق این مطالعه روش ترکیبی از نوع اکتشافی، دسته توسعه ابزار از نوع‌شناسی کراسول و پلانو- کلارک است. در این نوع، نتایج روش نخست (کیفی) به نتایج و تحلیل روش دوم (کمی) کمک می‌کند. بر این اساس ابتدا با استفاده از تکنیک فراترکیب در الگوی نوبلت و هیر اسناد، منابع، متون، گزارشات و مطالعات بین‌المللی و ملی در

حوزه توسعه اجتماعی بررسی و طبقه‌بندی شد. این الگو متشکل از سه مرحله؛ انتخاب پژوهش‌ها، ترکیب پژوهش‌ها و ارائه ترکیب است. به این ترتیب، تعریف اولیه مفهوم توسعه اجتماعی و ابعاد متشکله آن به دست آمد که این تعریف با اجرای تکنیک دلفی اعتبارسنجی شد.

سپس در فاز دوم مطالعه، از روش تحلیل ثانویه برای سنجش و اندازه‌گیری توسعه اجتماعی و ابعاد آن در تمامی استان‌های کشور استفاده شد. فرایند شاخص‌سازی با چالش‌های متدلوژیک از جمله؛ تعداد بالای متغیرها و یافتن ساختار ارتباطی بین متغیرها، ناهمسانی واحد سنجش شاخص‌ها، اهمیت نسبی یا وزن متفاوت شاخص‌ها، هم جهت نبودن برخی شاخص‌ها، برابر شدن واریانس برای کلیه متغیرها، محاسبه وزن منفی برای برخی شاخص‌ها مواجه بود که هر یک از این چالش‌ها با تکنیک مناسب نظیر؛ تقسیم بر میانگین برای رفع اختلاف مقیاس و تحلیل مولفه‌های اصلی، رفع گردید. امتیاز هر یک از شاخص‌ها به تفکیک استان‌ها در سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) به داده‌های مکانی تبدیل و نقشه‌های خروجی آن ترسیم گردید.

یافته‌ها:

توسعه اجتماعی متشکل از چهار بعد اصلی کیفیت زندگی، عدالت اجتماعی، امنیت اجتماعی و سرمایه اجتماعی است.

کیفیت زندگی به مثابه نتایج سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های اجتماعی در جهت ارتقاء زندگی عمومی افراد و برخورداری از رضایت زندگی بالاتر است. در بین استان‌های کشور، استان‌های تهران، یزد، سمنان رتبه اول تا چهارم و استان سیستان و بلوچستان رتبه سی و یکم را به خود اختصاص داده‌اند. نتایج کیفیت زندگی، نشان‌دهنده شکاف و پراکندگی بین استان‌ها است. نقشه تحلیل فضایی کیفیت زندگی نیز گویای این شکاف و نابرابری می‌باشد، به طوری که وضعیت کیفیت زندگی در استان‌های پیرامونی نسبت به استان‌های مرکز، از سطح نازل‌تری برخوردار است.

عدالت اجتماعی یا همان کاهش عدم تعادل‌ها و تبعیض بین افراد به عنوان یکی از اهداف مهم توسعه اجتماعی قلمداد می‌شود. بین استان‌های کشور از نظر دسترسی به امکانات و خدمات گوناگون شکاف وجود دارد. وضعیت عدالت اجتماعی در استان سیستان و بلوچستان با اختلاف تقریباً زیادی با میانگین کشوری است و استان تهران با بالاترین اختلاف با میانگین کشوری از نظر سطح دسترسی به امکانات و خدمات نسبت به سایر استان‌ها می‌باشد و شکاف زیادی بین بالاترین و پایین‌ترین استان‌ها از نظر دسترسی

به امکانات و خدمات در سطح کشور وجود دارد. با توجه به میانگین به دست آمده در عدالت اجتماعی تحلیل فضایی نتایج نیز الگوی ناعادلانه توزیع امکانات و خدمات را در بین استان‌ها نشان می‌دهد به طوریکه هر چه از مرکز به پیرامون میرویم از میزان دسترسی کاسته می‌شود.

برای سنجش امنیت اجتماعی، وجه عینی (رهایی از خطرات مانند کاهش نرخ آسیب‌های اجتماعی) و ذهنی (آرامش، اطمینان خاطر، انعطاف‌پذیری)، در مدل عملیاتی تلفیق شدند. در بین استان‌های کشور، استان‌های خراسان جنوبی، یزد و خراسان شمالی رتبه اول تا سوم استان‌های سمنان، قزوین، تهران و البرز در رتبه‌بندی استان‌ها در بعد امنیت اجتماعی رتبه ۲۸ تا ۳۱ را کسب کرده‌اند. استان‌ها با یکدیگر در وجه عینی و ذهنی امنیت تفاوت زیادی دارند. تحلیل فضایی امنیت اجتماعی در استان‌های کشور نشان می‌دهد که وضعیت استان‌هایی که در مرکز کشور قرار گرفته‌اند، نظیر استان تهران و استان البرز و استان‌های پیرامونی واقع شده در غرب و جنوب غربی کشور نامناسب می‌باشد به عبارت دیگر در حالت کلی می‌توان گفت که وفق نقشه تحلیل فضایی یک رابطه معکوس بین سطح توسعه اجتماعی با امنیت اجتماعی برقرار است.

سرمایه اجتماعی سازه چندوجهی، دارای سطوح (خرد، کلان و میانه)، جنبه‌های عینی و ذهنی و ابعاد مختلفی (ساختاری، نهادی و شناختی) است که حفظ و تقویت آن از یک طرف به عنوان ابزار و از طرف دیگر هدف توسعه در نظر گرفته می‌شود. در بین استان‌های کشور، استان‌های خراسان جنوبی و سیستان و بلوچستان رتبه اول و دوم و استان‌های قزوین، مازندران و مرکزی در رتبه‌بندی امتیاز استان‌ها در بعد سرمایه اجتماعی رتبه ۲۹ تا ۳۱ را کسب کرده‌اند. استان‌های پیرامونی همچون سیستان و بلوچستان (با امتیاز پایین در عدالت اجتماعی و کیفیت زندگی) میانگین بالا در شاخص سرمایه اجتماعی دارند.

نتیجه‌گیری:

مطابق با مطالعات صورت گرفته و نتایج حاصل از آن در مطالعه حاضر، توسعه اجتماعی به مثابه "ارتقای کیفیت سیستم اجتماعی (اجتماع جامعوی) از درون فرآیند چندوجهی برنامه‌ریزی شده با استقرار عدالت اجتماعی، نهادینه کردن اخلاق توسعه، بهبود کیفیت زندگی و افزایش امنیت اجتماعی در بستر هنجارها و شبکه‌های غیررسمی" تعریف شده است.

طبق نتایج، استان تهران در رتبه‌بندی استان‌ها در توسعه اجتماعی رتبه ۱ و استان‌های کرمان و سیستان و بلوچستان با کمترین امتیاز در رتبه‌بندی امتیاز استان‌ها در توسعه

اجتماعی، رتبه ۳۰ و ۳۱ را داشته‌اند. میانگین ۱۹ استان، از میانگین کشوری توسعه اجتماعی پایین‌تر می‌باشد. تغییرات توسعه اجتماعی بیشتر بر اساس تغییر در شاخص عینی توسعه اجتماعی حاصل می‌شود. می‌توان به الگوی وضعیت اولیه توسعه اجتماعی در کشور ایران، قاعده ماکروسفالی را نسبت داد.

منابع:

Abdulahi, M. (1999). "Social development from the perspective of today's sociology. Proceedings of the Social Development Conference", pp. 215-249, Tehran: Scientific and Cultural Publications. (Persian).

Abdulahi, M. (2005). "The concept of social development. Proceedings of the Conference on Policies and Management of Growth and Development Programs in Iran", Vol. 3rd Tehran: Higher Institute of Management and Planning Education and Research. (Persian).

Abdulahi, M. (2005). *The concept of social development. Proceedings of the Conference on Policies and Management of Growth and Development Programs in Iran (3rd volume)*. Tehran: Higher Institute of Management and Planning Education and Research. (Persian).

Akbari, G. (1999). "The current state of Iranian society in terms of social development indicators", Proceedings of the Social Development Conference (pp. 29-50). Tehran: Scientific and Cultural Publications. (Persian).

Alizad, A. (2014). Reflection of social development in the development programs of the Islamic Republic of Iran (first to fifth programs), *Social Sciences Quarterly*, Year 25, No. 70, 124-159. (Persian).

Aspalter, C., & Singh, S. (2008). Debating social development: an introduction. In s. singh, & c. aspalter, *debating social development* (pp. 1-10), manchester: casa verde.

Azad Aramaki, T., Mubaraki, M., Shahbazi, Z. (2011). "Identifying and examining the practical indicators of social development (with an emphasis on the Delphi method)", *Scientific and research quarterly of social and cultural development studies*, first year, No. 1-23. (Persian).

Azkiya, M. and Ziarati, S. (2001). "Poverty, vulnerability and social development with emphasis on the rural society of Iran", Proceedings of the Social Development Conference (pp. 51-69). Tehran: Scientific and Cultural Publications. (Persian).

Azkiya, M., Ghaffari, G. (2005). *Sociology of development*. Tehran: Kahan. (Persian).

Bukharai, A. (2001). *Micro and macro view of social development*. Proceedings of the Social Development Conference (pp. 1-12). Tehran: Scientific and Cultural Publications. (Persian).

Creswell, J. W. (2007). *Research design: qualitative, quantitative and mixed methods approaches*.

- Davsi, G. (2004). *A History of the Social Development Network in The World Bank, 1973-2002*. Washington, DC: word bank.
- Estes, R. (2001). *Social welfare and social development : partner or competitor*. Pennsylvania: university of Pennsylvania.
- Firozabadi, A., Hosseini, R. and Ghasemi, R. (2010). *Studying the indicators and ranking of social development in the provinces of the country and its relationship with social capital*. 10th Year Social Welfare Quarterly 57-93. (Persian).
- Frank, A. (1980). *Sociology of development and underdevelopment of sociology*, (M. Senajian) Tehran: Sharif University of Technology Press. (Persian).
- Frank, A. G. (1967). *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*. New York: Monthly Review Press.
- Ganei Rad, M. (2005). "Social development approach to poverty alleviation programs in Iran", *Social welfare quarterly*, fifth year, number 18, 1-34. (Persian).
- Ghaffari, Gha and Omidi, R. (2008). *Quality of life index of social development*, Tehran: Shiraz. (Persian).
- Ghasemi, R.; Kamran, R. (2006). "Investigation of social development indicators and its stratification in Isfahan province", *Social Welfare Quarterly*, Vol. 6, No. 23, 248-225. (Persian).
- Gholampour Ahangar, A. (without). *Social development at a glance*. Tehran: Office of Political Studies. (Persian).
- Griffin, K. (1974). *The Political Economy Agrarian Change*. Cambridge: Harvard University Press.
- Gui, D. (1992). "Investigating the human and social indicators of development", *The Village and Development of Jihad Construction Magazine*, No. 4. (Persian).
- Hariri Akbari, M. (2002). "Social Development: From Weber to Habermas", *Proceedings of the Social Development Conference*, pp. 131-148, Tehran: Scientific and Cultural Publications. (Persian).
- holister, C. (1977). *Social work skills for social development*. social development issues 1, 9-16.
- Iranian Students' Opinion Survey Center (2016). *The situation of Iran in the social progress index report 2016-2014*, Tehran: Academic Jihad. (Persian).
- Kalantari, A. (2013). *Social development, global perspective and the situation of Iran*, Tehran: Tehran University Press. (Persian).
- Kalantari, Kh. (2011). *Quantitative models in planning (regional, urban and rural)* Tehran: Farhang Saba. (Persian).
- Lashkari, M. (1998). "Social welfare indicators", *Specialized monthly political and economic information number* 131-132. (Persian).
- Lewis, O. (1966). *The Culture of Poverty*. Scientific American, 19-25.
- Lipton, M. (1977). *Why Poor People stay Poor*. London: Temple Smith.
- Madani, S. (2014). *Social Development*. Tehran: Reflection Publications. (Persian).

- Mejli, J. (2018). *Social development of theory and practice*. (S. Firouzabadi, and H. Dabaghi, translator) Tehran: Scientific and Cultural Publications. (Persian).
- Miah, M. (2008). *social development*. In m. T, & d. I, *encyclopedia of social work* (pp. 38-41). new york: oxford university press.
- Midgley, J. (1995). *Social Development: The Developmental Perspective in Social Welfare*. Lonon: sage.
- Migdely, D. (2014). *Social development : theory & peractice*, sage. publication pub.
- Mobaraki, M., Shahbazi, Z.; and Mostafavi, N. (2018). *Investigating the status of social development indicators in the provinces of the country*. Tehran: University Jihad by order of the country's budget program organization. (Persian).
- Mousavi, A. & et. al. (2015). "Dimensions and components of social development in development programs", *Social welfare quarterly*, year 16, No. 63, 55-88. (Persian).
- Mubaraki, M. and Shahbazi, Z. (2013-2014). *Investigating the status of social development indicators in the cities of the central province*. Arak: Central Governorate. (Persian).
- Myrdal, G. (1970). *the challenge of world poverty*. harmondsworth : penguin.
- Nazari, M. (1998). *The characteristics of labor market evolution in the last four decades of 1956-1978*, *Specialized monthly political and economic information number* 131-132. (Persian).
- Nili, M. (2011). "Mechanisms of realizing social justice in Iran", *International Market Year* 3, No. 13, 26-30. (Persian).
- Noblit, G., & Hare, R. (1998). *Meta ethnography : synthesizing qualitative studies*. london: sage.
- omer, S. (1979). *social development . international social work* 22, 11-26.
- paiva, F. (1977). *A conception of social development*. *social service review* 51, 327-336.
- pandey, R. (1981). *Strategies for social development*. In J. J, & p. r, *social development: conceptual, methodological and policy* (pp. 33-49). new york: ST martin press.
- Piran, P. (2005). *Globalization and social development. Policies and management of growth and development programs in Iran*. Tehran: Management and Planning Education and Research Institute. (Persian).
- Rahnema, M., & Bawtree, V. (1997). *The Pose- Development Reader*. New York: Zed Books.
- Roberto & Jeffery, F. C. (2016). *Methodology of the Indices of Social Development*. World Bank, pp. 1-70.
- seers, D. (1969). *The meaning of development*. *international development review* 11(4), 1-6.
- Seers, D. (1969). *The Meaning of Development*. *International Development Review*, 1-6.

Shamedani Haq, A. (2001). "Methodological dimensions of social development (quantitative and qualitative indicators)", Proceedings of the Social Development Conference, pp. 249-276, Tehran: Scientific and Cultural Publications. (Persian).

Smith, d. (1979). where the grass is greener living in an unequal world. penguin.

spergel, O. (1978). social development and social work. In s. s, social administration (pp. 24-35). new york: howorth press.

Titmuss, R. M. (1968). Commitment to Welfar. London: Allen & Unwin.

UN. (June 2000). Achieving social development in a globalizing world., (pp. 26-30). Geneva-witzerland.

World Bank. (1975). The Assault on Poverty. Baltimor: Johans Hopkins Univercity Press.